

Recursos per a l'aula
(batx.)

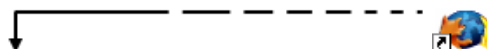
DEL MOVIMENT DELS COSSOS EN SECCIONS CÒNIQUES

Victor Curcó

La relació que hi ha entre l'òrbita el·líptica, la hipèrbola o la paràbola que descriu un cos astronòmic al voltant del Sol i la llei de l'invers del quadrat de la distància es pot deduir utilitzant una expressió aproximada per la força que s'obté a partir d'idees bàsiques de física i matemàtiques de primer i segon de batxillerat i fent mesures en la trajectòria amb programari lliure.

Introducció

Quin tipus de força fa que un planeta descriuï una òrbita el·líptica? En general, hi ha poques experiències relacionades amb la llei de la gravitació universal que es portin a terme amb l'alumnat de secundària i que suposin efectuar algun tipus de mesura. A continuació, proposem una experiència que es pot presentar a l'alumnat de diferents maneres. La idea original apareix a la revista *The Physics Teacher* de gener de 2007, a l'article de Prentis *et al.* [1]. En essència, es tracta d'una adaptació de la fórmula del corol·lari 5 de la proposició VI del llibre I dels *Principis matemàtics de filosofia natural* de Newton i les aplicacions subsegüents dels problemes VI, VII i VIII (o proposicions XI, XII, XIII).

Guia del professorat

Antecedents històrics

Al corol·lari 5 de la proposició VI del llibre I dels *Principis matemàtics de filosofia natural*, Newton demostra que si un cos es mou segons la trajectòria $\widehat{APQ}$ (vegeu la figura 1) i S és el punt cap a on es dirigeix la força centrípeta, aquesta es inversament proporcional a:

$$\frac{\overline{SP}^2 \cdot \overline{QT}^2}{\overline{QR}}$$

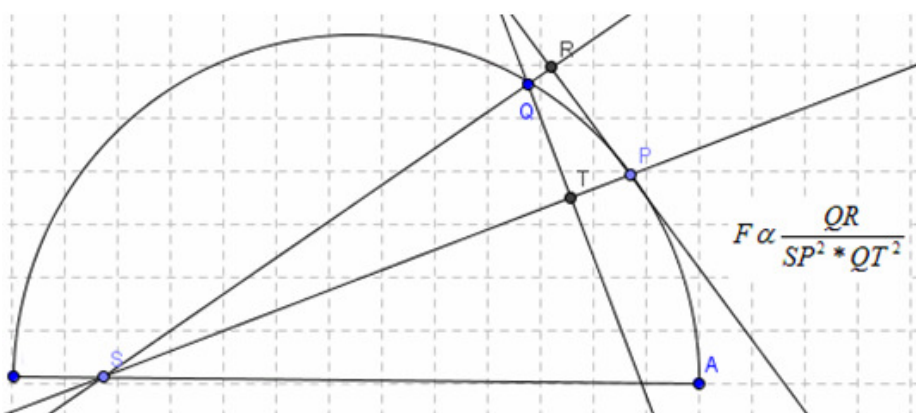

Fig. 1: Fórmula del corol·lari 5 de la proposició VI del llibre I dels *Principis matemàtics de filosofia natural* de Newton.

O bé d'una altra manera

$$F \propto \frac{\overline{QR}}{\overline{SP}^2 \cdot \overline{QT}^2}$$

(1)

intervals de temps iguals, per la qual cosa tenim $t \propto A$, i en conseqüència:

$$F \propto \frac{\overline{IJ}}{A^2} \quad (5)$$

Cal que recordem que el compliment de la segona llei de Kepler (que equival a la conservació del moment angular) no suposa que la força sigui del tipus $F \propto \frac{1}{r^2}$, n'hi ha prou que es tracti d'una força central.

Quan tenim $\overline{IJ} \rightarrow 0$ o $I \rightarrow H$, podem aproximar l'àrea del sector escombrat pel radi vector $\overline{GH}$ per l'àrea del triangle $\widehat{GHI}$

$$A = \frac{1}{2}(\overline{GH} \cdot \overline{IK}) \quad (6)$$

I finalment si substituïm (6) a (5), obtenim que:

$$F \propto \frac{\overline{IJ}}{(\overline{GH} \cdot \overline{IK})^2} \quad (7)$$

és a dir, tenint en compte els canvis de notació, obtenim (1).

S'ha de fer notar a l'alumnat que en l'expressió (7), si prescindim de la constant de proporcionalitat, la força que actua sobre el planeta té unitats de $[L^{-3}]$. També que en la deducció anterior no s'ha utilitzat enlloc que la trajectòria sigui justament una el·lipse. Ara es tracta precisament de fer servir (7) per veure que, **si es tracta d'una el·lipse**

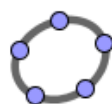
resulta $F \propto \frac{1}{r^2}$!.

L'expressió (7) pot ser explicada a l'estudiantat de batxillerat sense gaires problemes. A partir d'aquest punt, suposarem que l'estudiantat coneix aquesta expressió. El procediment general de dibuixar una el·lipse i dur a terme les mesures corresponents es pot fer amb programari lliure. Un bon programa és:

GeoGebra - Dynamic Mathematics for
Schools

Markus Hohenwarter, 2001-2007

<http://www.geogebra.org>

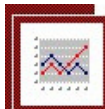
GeoGebra

De tota manera, amb precisió suficient es pot fer el mateix dibuixant (no virtualment) una el·lipse força gran. A la fitxa de l'estudiantat no suposarem necessàriament l'existència de cap programa.

Un cop tenim les mesures $\overline{IJ}$, $\overline{GH}$ i $\overline{IK}$ (per a una col·lecció de punts H_i) podem calcular $F = \frac{\overline{IJ}}{(\overline{GH} \cdot \overline{IK})^2}$

(en unitats $[L^{-3}]$) i fer la gràfica d'aquesta quantitat enfront de $r = \overline{GH}$. Finalment, cal ajustar aquesta gràfica a

una corba del tipus $F = A r^B$, on caldrà trobar els paràmetres A i B . Això es pot fer també amb el programari lliure:

RJS
Graph 2004
RJS OFFICE

Version 3.21.15

RJS Graph
Robert Jackson Software.
<http://www.rjsweb.fsnet.co.uk/graph>

El podeu descarregar també [aquí](#)

This product is licensed to

Robert Jackson
RJS

Copyright© 1997-2004 RJS Corporation.
All rights reserved. This programme is protected by UK
and international copyright laws.

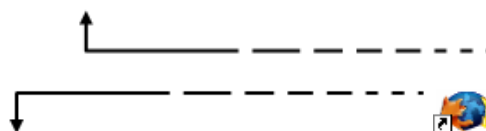
També podem fer servir el programa no gratuït:

Rt-Plot
Horst Reichert.
<http://www.rt-science.de/rt-plot.html>

Plot

És cert que no hi ha una alternativa manual raonable per fer l'ajust.

A la fitxa de l'estudiantat es detallen aquests procediments amb més profunditat.

Fitxa de l'estudiantat

Objectiu

Mesurar els paràmetres $\overline{IJ}$, $\overline{GH}$ i $\overline{IK}$ en diferents punts d'una el·lipse, una paràbola o una hipèrbola i aplicar la

fórmula $F \propto \frac{\overline{IJ}}{(\overline{GH} \cdot \overline{IK})^2}$ per trobar la llei de la força a la qual està sotmès un cos que es mou segons aquest tipus de trajectòries.

1) Amb el programa GeoGebra: dibuixem una el·lipse de, per exemple, $a=6$ unitats de semieix major i $b=4$ unitats de semieix menor, amb el mètode dels 5 punts.

1') Sense el programa: dibuixem una el·lipse sobre una cartolina prou gran utilitzant la condició: la suma de les distàncies d'un punt qualsevol de la el·lipse als focus es manté constant. Escollim els focus G i F convenientment.

2) Amb el programa GeoGebra: cal determinar els focus G i F de l'el·lipse; la distància del centre de l'el·lipse als focus és:

$$c = \sqrt{a^2 - b^2}$$

2') Sense el programa: ja tenim els focus determinats per construcció (en el pas **1'** hem escollit uns focus)

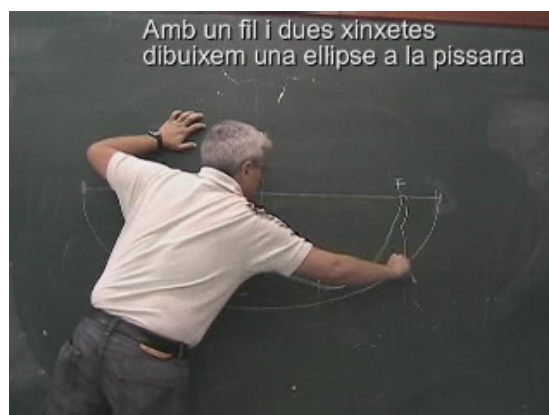

Fig. 4

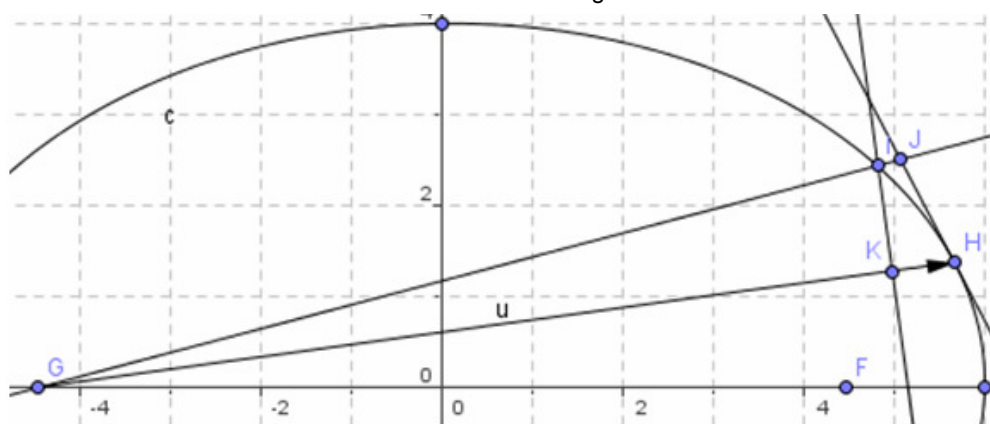

Fig. 3: Procediment constructiu amb el programa GeoGebra

3) Decidim en quin dels focus situem el Sol, en el nostre cas **G** (vegeu la figura 3). Assenyallem un punt **H** a l'el·lipse

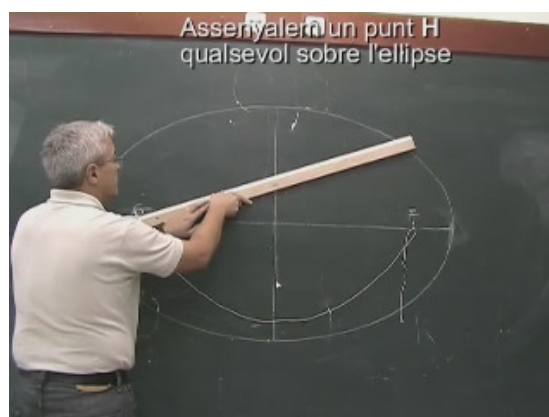

Fig. 5

4) Dibuixem la tangent a l'el·lipse que passa pel punt **H**.

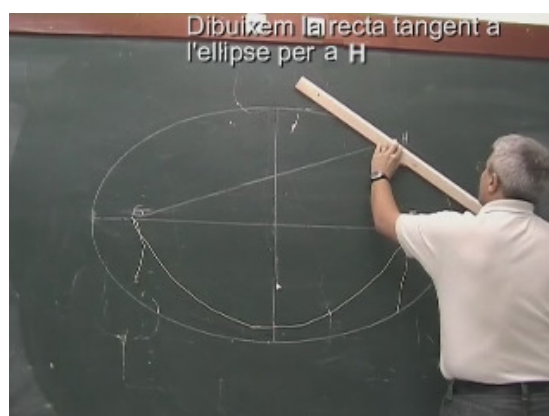

Fig. 6

5) Assenyalem un altre punt **I** a l'el·lipse que sigui proper a **H** i dibuixem la recta que passa per **G** i **H**.

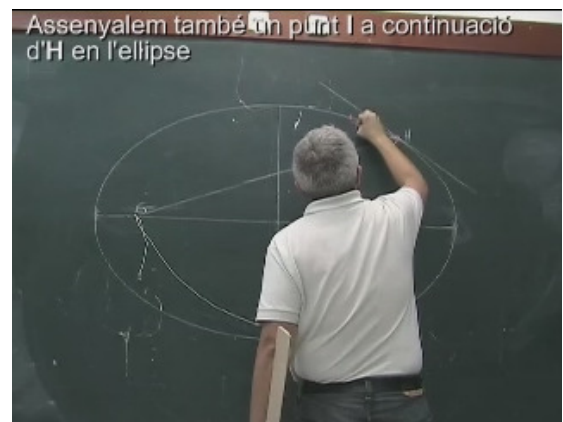

Fig. 7

6) La recta que passa per **G** i **H** talla la recta tangent a l'el·lipse que passa per **H** en el punt **J**.

7) Dibuixem la perpendicular a $\overline{GH}$ que passa per **I** i que talla a $\overline{GH}$ en el punt **K**.

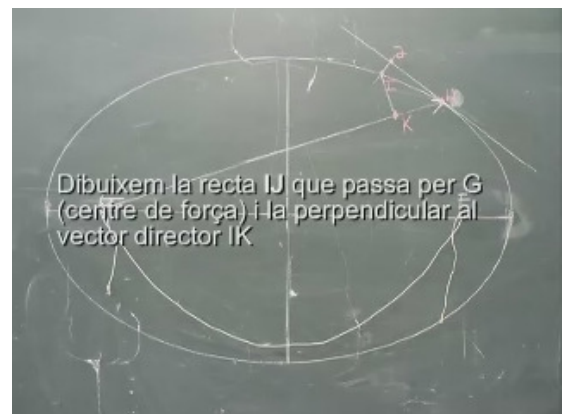

Fig. 8

8) Ara, mesurem del les distàncies $\overline{IJ}$, $\overline{GH}$, $\overline{IK}$ per avaluar la força mitjançant l'expressió:

$$F = \frac{\overline{IJ}}{(\overline{GH} \cdot \overline{IK})^2}$$

Fig. 9

9) Repetim els passos de 4 a 8 per diferents punts **H_i** de l'el·lipse.

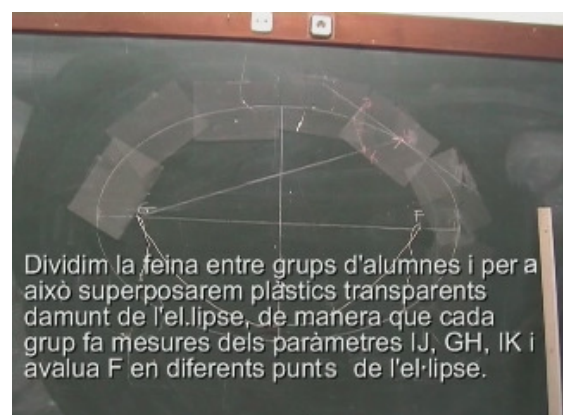

Fig. 10

10) Utilitzem el programari adequat per representar la força obtinguda F en funció de la distància $r = \overline{GH}$

11) Utilitzem el programari adequat per ajustar aquesta gràfica a una corba del tipus $F = Ar^B$, en que caldrà trobar-hi els paràmetres A i B .

12) Opcionalment, es pot repetir el procediment per a trajectòries parabòliques o hiperbòliques.

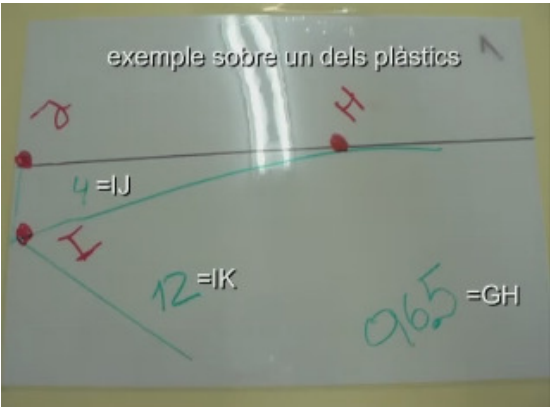
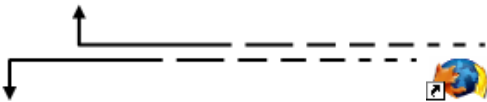

Fig. 11

Solucions

El·lipse

A la taula 1 es recullen els valors de $\overline{IJ}$, $\overline{IK}$, $\overline{GH}$ (mesurats amb el programa GeoGebra) en una el·lipse d'exemple. Les unitats (u) són convencionals.

$\overline{IJ}$ (u)	$\overline{IK}$ (u)	$\overline{GH} = r$ (u)	$F (u^{-3})$
0,291	1,220	10,467	0,00178
0,281	1,203	10,359	0,00181
0,277	1,179	9,928	0,00202
0,275	1,174	9,719	0,00211
0,259	1,153	9,010	0,00240
0,281	1,164	8,248	0,00305
0,288	1,161	7,495	0,00380
0,268	1,139	6,740	0,00445
0,274	1,135	5,996	0,00592
0,261	1,117	5,254	0,00758
0,260	1,104	4,468	0,01069

Taula 1: Relació entre força i distància al focus de l'el·lipse

Si representem gràficament la força en funció de la distància amb un programari científicogràfic i utilitzem l'opció que permet ajustar els

punts experimentals a la millor corba, obtenim una llei de dependència entre força i distància proporcional a l'invers de la distància al quadrat amb una molt bona aproximació (vegeu la figura 12):

$$F \propto \frac{1}{r^{2,10}}$$

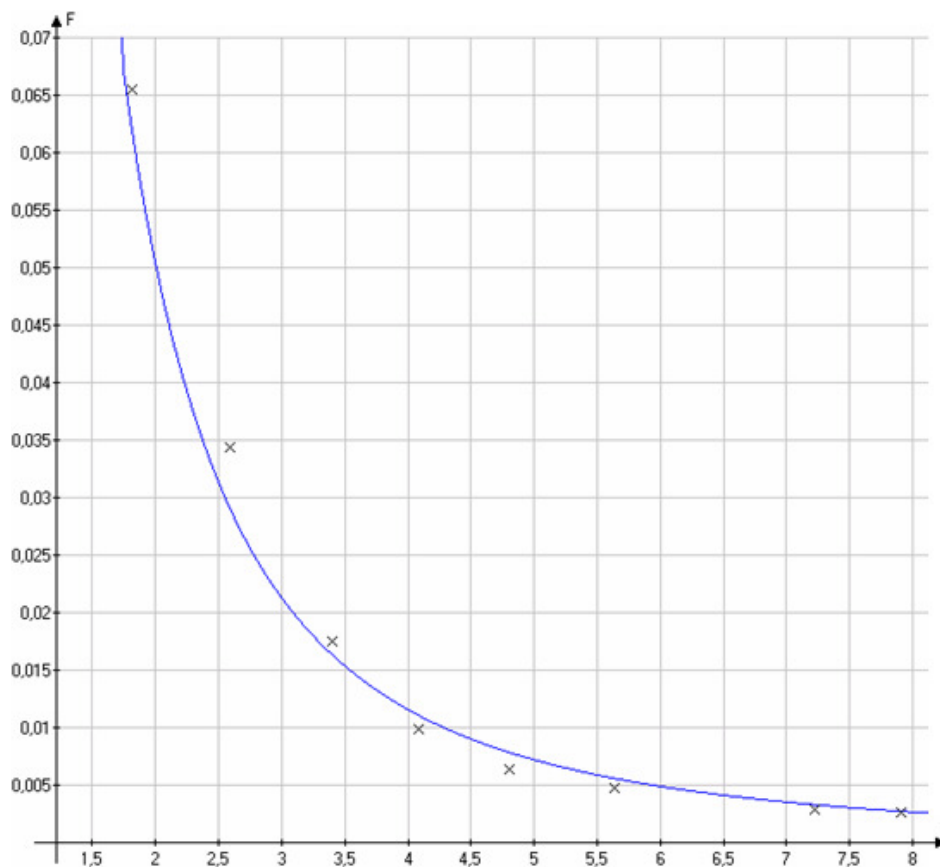

Fig. 12: Llei de força versus distància obtinguda en una el·lipse

Paràbola

Si repetim el procediment per una paràbola (figura 13), també obtenim el mateix tipus de llei .

$$F \propto \frac{1}{r^{2,14}}$$

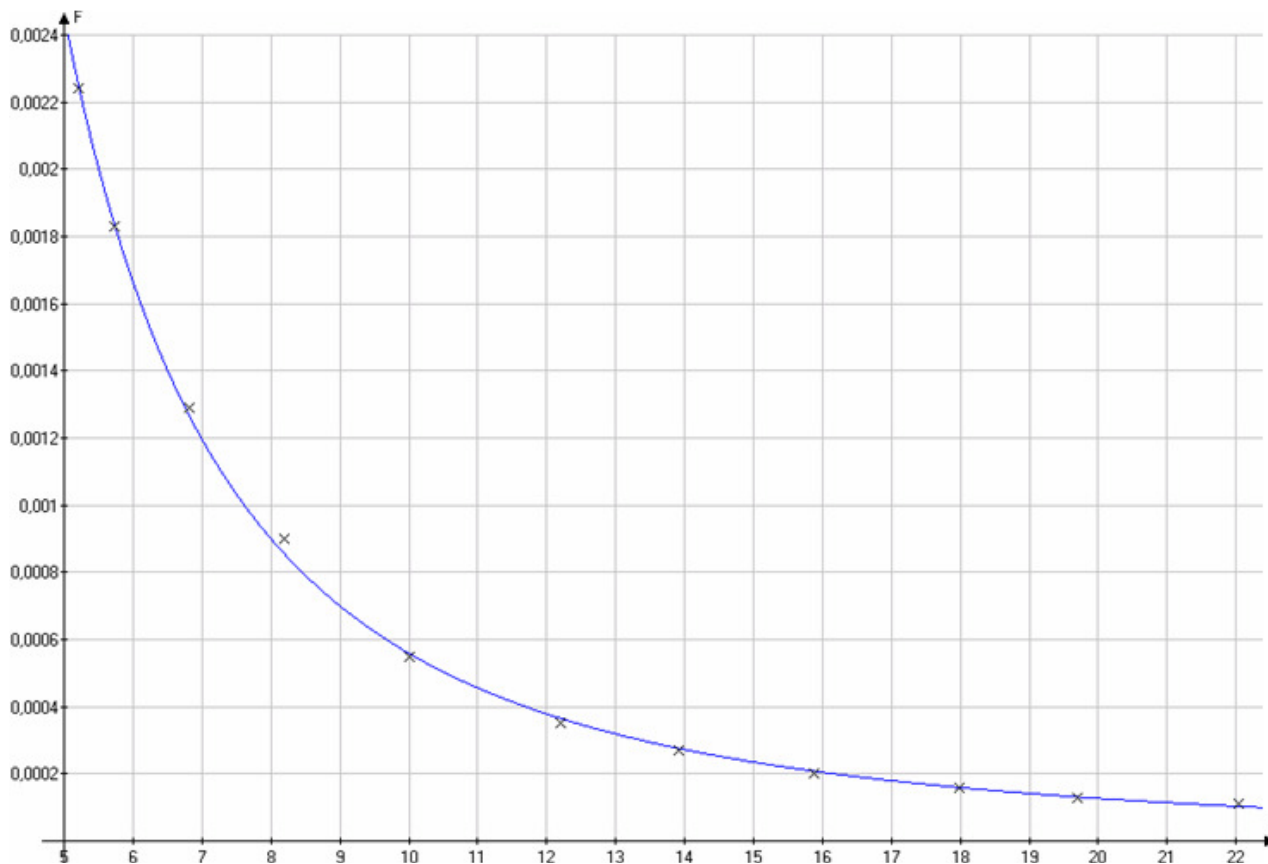

Fig. 14: Llei de força *versus* distància obtinguda amb una paràbola.

Consideracions finals

Es pot proposar als alumnes fer diferents modificacions a l'experiència, com per exemple canviar els paràmetres de l'el·lipse i estudiar si això comporta modificar les conclusions finals.

Tanmateix es pot estudiar si en la mesura que més ens aproximem a la condició $I \rightarrow H$, millora l'aproximació a una llei de proporcionalitat a l'invers del quadrat de la distància.

Bibliografia

- [1] Prentis, J, Bryan, F., Hesse, C., Mazzino, L. (2007). "Elliptical Orbit ==> $1/r^2$ Force". *The physics teacher*. Vol 45, pp 20-25.
- [2] Goodstein, D., Goodstein, J. (1999). "La conferència perduda de Feynman. El movimiento de los planetas alrededor del Sol". *Tusquets editores, Barcelona*.
- [3] Caamaño, A., Cortel A., Lozano, M.T., Pueyo L. (2004). "Física 2". *Editorial Teide, Barcelona*.
- [4] Caturla, E. i Vidal, F. (1997). "Física 2". *Editorial Castellnou, Barcelona*.
- [5] Martí, J., Ruiz, E., Fraile, J.M. "Física i Química. Crèdit comú 8". *Grupo Santillana, Barcelona*.

Víctor Curcó

Professor de l'IES La Roca, La Roca del Vallès.

Adreça electrònica: victor.curco@gmail.com